

Сергієнко Н.А.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВИКОНАВЧИЙ ПРОЦЕС (ЯК ДІЯЛЬНІСТЬ): ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

У науковій статті розглянуто проблеми поняття виконавчого процесу (як діяльності), визначено його ознаки. Зроблено акцент на тому, що виконавчий процес не є тотожним виконавчій процедурі, однак виконавчий процес і виконавча процедура мають корелюватись, оскільки це забезпечує законність примусового виконання рішень. Для розуміння обсягу виконавчого процесу автор наукової статті пропонує звернути увагу на поняття суб'єктів виконавчого процесу. У науковій роботі зазначається, що правовідносини, які відбуваються під час здійснення примусового виконання рішень, складні й різноманітні за своїм змістом, складною є і взаємодія суб'єктів таких правовідносин. Автор дослідження пропонує таку класифікацію суб'єктів виконавчого процесу: I. Учасники виконавчого процесу: виконавці (державні виконавці, приватні виконавці, виконавчі групи як групові суб'єкти); сторони виконавчого провадження (боржник, стягувач); прокурор як представник інтересів держави. II. Особи, які сприяють здійсненню виконавчого провадження: поняті; працівники поліції; працівники (представники) органу опіки й піклування; банки; зберігачі майна; оператори електронних торговельних майданчиків та організатори електронних торгів, торгів за фіксованою ціною; представники сторін; експерти; спеціалісти; суб'єкти оцінної діяльності – суб'єкти господарювання; перекладачі; особи, права інтелектуальної власності яких порушені, – за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі ст. ст. 176, 177, 229 Кримінального кодексу України, ст. 51–2 Кодексу України про адміністративні правопорушення; суди. У науковій статті автор зазначає, що суб'єкти виконавчого процесу взаємодіють різноманітним чином, проте об'єкт такої взаємодії загалом зводиться до примусового виконання рішення. У науковій роботі автор пропонує під поняттям виконавчого процесу (як діяльності) розуміти сукупність діянь суб'єктів виконавчого процесу, які врегульовані нормами права, спрямовані прямо чи опосередковано на примусове виконання рішення суду, іншого органу (посадової особи). Також у науковому дослідженні визначені ознаки виконавчого процесу (як діяльності).

Ключові слова: виконавчий процес (як діяльність), виконавча процедура, ознаки виконавчого процесу (як діяльності), суб'єкти виконавчого процесу, примусове виконання рішень.

Постановка проблеми. Процесуальна діяльність як виконавців, так і інших суб'єктів правовідносин, що відбувається під час примусового виконання рішень, має здійснюватися у встановленому законом порядку, відповідно, йдеться про впорядковану послідовність реалізації кореспондуючих кожному етапу такої послідовності прав та обов'язків відповідних суб'єктів. На жаль, законодавством, норми якого регулюють сферу примусового виконання рішень, не визначено поняття ні виконавчого процесу, ні виконавчої процедури, ні стадій виконавчого процесу, ні виконавчої дії, які, як видається, є базовими теоретичними основами розуміння суті сфери примусового виконання рішень. Наукове вивчення поняття виконавчого процесу та його ознак має вагомий значення як для науки виконавчого процесу, так і для практики примусового виконання

рішень. І якщо в законодавстві поняття виконавчого процесу та його ознак не визначено, то серед спільноти науковців-юристів можна віднайти чимало підходів до цієї сфери, іноді й протилежних один одному. Саме тому актуально й нагально по-новому науково осмислити поняття виконавчого процесу та його ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера виконавчого процесу зображена в наукових працях С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, С.В. Щербак, О.О. Чумака, П.В. Макушева й інших науковців-юристів. Чимало юристів-науковців, які працюють у сфері виконавчого процесу, дають визначення цього поняття, зображуючи в ньому найвагоміші, на їх думку, аспекти, ознаки тощо виконавчого процесу. А зі становленням в Україні науки виконавчого процесу можна вести мову про різні іпостасі виконавчого процесу як юридич-

ного явища: як науки, як навчальної дисципліни, як процесуальної діяльності.

Постановка завдання. Враховуючи формат наукового дослідження саме як наукової статті й розумний її обсяг, автор ставить цілком дослідити поняття виконавчого процесу як діяльності й визначити його ознаки. З огляду на поставлену ціль, автор окреслює такі завдання, які слід розв'язати в науковій статті: проаналізувати основні підходи науковців-юристів до визначення поняття виконавчого процесу, відмежувавши від схожого поняття – виконавчої процедури – й сформувавши власне авторське визначення цього поняття; визначити ознаки виконавчого процесу.

Виклад основного матеріалу. В науці є чимало думок щодо понять «процес» і «процедура», їхнього співвідношення (наприклад, праці І.М. Магузова, А.В. Матяка [1, с. 448], Н.М. Крестовської, Л.Г. Матвєєвої [2, с. 346], О.Ф. Скакун [3, с. 488]). С.В. Щербак зазначає, що виконавчий процес слід розглядати як сукупність вчинюваних проваджень і виконавчих процесуальних правовідносин, які виникають під час їх вчинення [4, с. 15]. Цікаву думку в наведеному контексті висуває С.Я. Фурса, розглядаючи сферу нотаріального процесу й нотаріальної процедури: якщо процедура – це статична норма, а процесуальна діяльність – її динамічний критерій, то останній має постійно перевіряти нотаріальну процедуру на відповідність її потребам окремих осіб і суспільства [5, с. 23]. Заслуговує уваги й висновок С.Я. Фурси в наведеній тематиці: під нотаріальною процедурою слід розуміти сукупність визначених законом норм, які регулюють послідовність, можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правовідносинах, загальні й конкретні умови вчинення нотаріальних дій (проваджень), а також права й обов'язки суб'єктів нотаріального процесу в разі вчинення тих чи інших дій. Щодо нотаріального процесу, то на такій стадії дослідження під ним слід розуміти сукупність реальних дій суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин [5, с. 25]. Отже, за концептом С.Я. Фурси, «процедура» є сукупністю норм, а «процес» є сукупністю реальних дій відповідних суб'єктів. Такий висновок видається не просто цікавим, а й таким, що має значення як теоретичне, так і практичне значення: чи не вперше констатовано відхід від усталеного підходу про співвідношення «процедури» й «процесу» як понять однієї площини, просто різних за обсягом – їхнє співвідношення як частини («процедура») й цілого («процес»), і запропоновано концепцію того, що «процедура»

й «процес» є поняттями різних площин («процедура» – статичної, а «процес» – динамічної), однак таких, що взаємодіють і в ідеалі мають збігатися. С.Я. Фурса резонно зазначає, що з юридичної практики випливає, що більшість процесів відповідає процедурі їх вчинення, оскільки більшість посвідчених в нотаріальному порядку правочинів не визнаються недійсними й більшість дій нотаріусів не оскаржуються, а тому нотаріальний процес у більшості випадків збігається з процедурою його вчинення [5, с. 25]. В цьому ж контексті варто зауважити, що випадки «незбігу» «процедури» й «процесу» можуть вважатися правопорушеннями / зловживаннями правами. Визначення виконавчого процесу як діяльності віднаходимо в роботі С.В. Щербак: під виконавчим процесом слід розуміти врегульовану нормами законодавства про виконавче провадження діяльність органів державної виконавчої служби й інших суб'єктів виконавчого процесу, здійснювану в особливій процесуальній формі й спрямовану на забезпечення примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, а також реальне поновлення прав фізичних та юридичних осіб шляхом застосування заходів примусового виконання [4, с. 15]. Але й наведений автор звертає увагу на потребу здійснення виконавчого процесу у відповідній процесуальній формі й регулювання діяльності його суб'єктів нормами законодавства про виконавче провадження.

Однією з основних ознак юридичного процесу переважна більшість вчених називає офіційне оформлення остаточними й проміжними документами. Отже, характерною ознакою, що дозволяє визначити діяльність державного виконавця щодо примусового виконання виконавчих документів як процесуальну, є чітке й послідовне фіксування кожної стадії виконавчого процесу процесуальним документом державного виконавця, що свідчить про завершеність правового регулювання, на відміну від процедури, де одне, остаточне рішення приймається як результат здійснення певної юридичної діяльності відповідно до законодавчо встановленого регламенту [6, с. 189]. І дійсно, як відкриття, так і завершення процесу примусового виконання рішень, фіксування темпоральних (часових) і предметних аспектів процесу примусового виконання пов'язується з винесенням виконавцем відповідної постанови (наприклад, про відкриття виконавчого провадження, про закінчення виконавчого провадження, про зупинення вчинення виконавчих дій, про арешт майна (коштів) боржника тощо). Така

характеристика виконавчого процесу пов'язана з часовою та логічною структурою такої юрисдикційної діяльності.

У науковій юридичній літературі під виконавчим процесом розуміють сукупність дій уповноважених державних органів і посадових осіб із виконання рішень юрисдикційних органів, вчинюваних у встановленому законодавством порядку, черговості й формах, оформлені у відповідних процесуальних документах [7, с. 586]; виконання, в якому на основі норм матеріального права послідовно в примусовому порядку реалізуються рішення з метою досягнення кінцевого позитивного результату – реального відновлення вже захищеного судом або іншим органом порушеного права або інтересу [8, с. 102] (фактично, в цьому умовиводі Б.В. Гук розкриває виконавчий процес через інше визначення – примусове виконання рішень); урегульований законодавством процесуально оформлений поетапний порядок провадження у виконавчих справах, який визначається системою взаємопов'язаних прав, обов'язків і виконавчої діяльності органів державної виконавчої служби в Україні, приватних виконавців, сторін, представників сторін, прокурора, експерта, спеціаліста, перекладача, суб'єкта оцінної діяльності, що здійснюється з метою забезпечення виконання рішень у примусовому порядку [9, с. 6]. Незважаючи на різноманітність поглядів вчених-юристів на поняття виконавчого процесу, значна їх кількість це поняття корелює з поняттям суб'єктів такого процесу.

Для вірного розуміння обсягу виконавчого процесу, як видається, варто звернути увагу на поняття суб'єктів виконавчого процесу. Так, С.В. Щербак вказує, що всі особи, які беруть участь у процесі примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, є суб'єктами виконавчого процесу, що наділені правосуб'єктністю та мають у виконавчому процесі певне процесуальне становище [10, с. 35]. Наведений висновок уявляється достатньо обґрунтованим, адже його автор адекватно окреслила об'єкт діянь наведених суб'єктів – примусове виконання рішень, і відзначила, що правовідношення, в якому вони беруть участь, мають певне процесуальне становище. О.О. Чумак також досить широко визначає поняття суб'єктів виконавчого провадження: фізичні та юридичні особи, які беруть безпосередню участь, забезпечують, сприяють, залучаються, контролюють або мають будь-яке інше відношення до здійснення заходів із примусового виконання рішень юрисдикційних органів

[11, с. 226]. У наведеному аспекті слід звернути увагу, що вказані автори пов'язують суб'єктів виконавчого процесу зі сферою правовідносин саме щодо примусового виконання рішень.

Правовідносини, які відбуваються під час здійснення примусового виконання рішень, складні й різноманітні за своїм змістом, відповідно, складною буде й взаємодія суб'єктів таких правовідносин. Деякі з них мають матеріально-правову / процесуально-правову зацікавленість у примусовому виконанні рішень (зокрема, учасники правовідносин під час організації та здійснення примусового виконання рішень), інші, що сприяють здійсненню виконавчого провадження, – особи, які через реалізацію своїх передбачених законом повноважень допомагають примусовому виконанню рішень, не маючи останнє (тобто, примусове виконання рішень) як основну мету; також є суб'єкти й особи, які забезпечують примусове виконання рішень, – суб'єкти, які створюють інституційні, організаційні й інші умови для можливості здійснення примусового виконання рішень. Перші дві категорії з наведених суб'єктів об'єднує те, що вони залучені в безпосередньому примусовому виконанні рішення та саме в процесі такого примусового виконання вони реалізують свою компетенцію (вони ніби «всередині» процесу примусового виконання рішення), натомість діяльність останньої категорії наведених суб'єктів пов'язана радше не із самим примусовим виконанням, а зі створенням умов для нього (вони ніби «ззовні» процесу примусового виконання рішення). Тому до суб'єктів виконавчого процесу варто відносити саме суб'єктів, наведених у перших двох категоріях із вказаних вище. **Отже, до суб'єктів виконавчого процесу належать:**

I. Його учасники – особи, які мають матеріально-правову / процесуально-правову зацікавленість у примусовому виконанні рішень. **До учасників належать:**

- 1) виконавці (державні виконавці, приватні виконавці, виконавчі групи як групові суб'єкти, робота яких характерна не простою сукупністю дій, а їх синергізмом);
- 2) сторони виконавчого провадження (боржник, стягувач);
- 3) прокурор як представник інтересів держави.

II. Особи, які сприяють здійсненню виконавчого провадження – особи, які через реалізацію своїх передбачених законом повноважень допомагають примусовому виконанню

рішень, не маючи останнє (тобто, примусове виконання рішень) як основну мету. До таких осіб належать:

- 1) поняті;
- 2) працівники поліції;
- 3) працівники (представники) органу опіки й піклування;
- 4) банки;
- 5) зберігачі майна;
- 6) оператори електронних торговельних майданчиків та організатори електронних торгів, торгів за фіксованою ціною;
- 7) представники сторін;
- 8) експерти;
- 9) спеціалісти;
- 10) суб'єкти оцінної діяльності – суб'єкти господарювання;
- 11) перекладачі;
- 12) особи, права інтелектуальної власності яких порушені, – за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі ст. ст. 176, 177, 229 Кримінального кодексу України, ст. 51–2 Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- 13) суди.

Суб'єкти виконавчого процесу взаємодіють між собою різноманітним чином, між ними відбуваються різноманітні правовідносини. Однак варто підкреслити, що в цілому об'єкт такої взаємодії зводиться до примусового виконання рішення. А коли рішення буде примусово виконано, знайдуть відновлення порушені, невизнані, спростовані права, свободи, інтереси осіб. Розгляд виконавчого процесу через діяльність його суб'єктів, в цілому, видається обґрунтованим алгоритмом пошуку наукового підґрунтя наведеної наукової категорії. Однак якщо під діяльністю розуміти форму активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних із нею систем бути причиною змін у бутті [12, с. 163], то слід згадати, що законодавство про виконавче провадження в деяких випадках передбачає реалізацію повноважень окремих його учасників саме через бездіяльність (наприклад, обов'язок боржника утримуватися від вчинення дій, що унеможливають чи ускладнюють виконання рішення – п. 1 ч. 5 ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження»). Таким чином, радше має йтися про діяння суб'єктів виконавчого процесу. І вчинення таких діянь (контекст умов, часу, місця, послідовності тощо) регламентується нормами законодавства.

Отже, можна надати таке **визначення поняття виконавчого процесу (як діяльності): це сукуп-**

ність діянь суб'єктів виконавчого процесу, які врегульовані нормами права, спрямовані прямо чи опосередковано на примусове виконання рішення суду, іншого органу (посадової особи). З цього невеликого визначення варто звернути увагу на основні аспекти, які характеризують виконавчий процес як юрисдикційну діяльність, тобто фактично є його ознаками. Тут видається обґрунтованим під ознакою розуміти особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них; сукупність ознак (яка може зводитися і до єдиної ознаки) дозволяє відрізнити предмет (явище) від інших предметів (явищ) [12, с. 445]. Таким чином, **ознаки виконавчого процесу (як діяльності) можна виділити такі:**

– сутнісно виконавчий процес – це діяння (тобто, дії та бездіяльність) його суб'єктів. Наведене виявляється як в їхній активній поведінці (наприклад, вчинення дій, до яких вони зобов'язані правовими нормами; прикладом може слугувати те, що стягувач повідомляє виконавця, що боржник частково самостійно виконав рішення, щодо якого здійснюється виконавче провадження), так і в утриманні від вчинення певних дій (зокрема, йдеться про виконання заборонних норм права; прикладом може слугувати, що боржник утримується від вчинення дій, що унеможливають чи ускладнюють виконання рішення);

– структурно виконавчий процес – це сукупність діянь, адже не завжди й не всі його суб'єкти зобов'язані вчиняти відповідні діяння системно й за погодженням одне з одним, такі діяння можуть бути й безсистемними (особливо якщо йдеться про суб'єктів, які владними повноваженнями не наділені);

– виконавчий процес формально визначений – діяння суб'єктів виконавчого процесу врегульовані нормами права. Тобто, в ідеалі вони мають здійснюватися в межах норм права, проте, оскільки це фактичні діяння, а норми права встановлюють належні ідеальні моделі поведінки, то на практиці може відбуватися і їхній незбіг (тоді йдеться про правопорушення / зловживання правом). Отже, варто зазначати про потребу чіткої кореляції виконавчого процесу й виконавчої процедури;

– діяння суб'єктів виконавчого процесу прямо або опосередковано спрямовані на примусове виконання рішення суду, іншого органу (посадової особи). Наведене пов'язане з тим, що деякі суб'єкти таких діянь мають пряме завдання щодо примусового виконання рішень (зокрема,

йдеться про виконавців), а деякі з них хоча й не мають такого завдання, проте реалізацією своїх прав / виконанням обов'язків сприяють тому, що таке завдання досягається.

Висновки. Як узагальнення наукового дослідження, в межах статті можна запропонувати таке визначення виконавчого процесу (як діяльності): це сукупність діянь суб'єктів виконавчого процесу, які врегульовані нормами права, спрямовані прямо чи опосередковано на примусове виконання рішення суду, іншого органу (посадової особи). Серед ознак виконавчого процесу (як діяльності) варто окреслити такі: сутнісно виконавчий процес – це діяння (тобто, дії та бездіяльність) його суб'єктів; струк-

турно виконавчий процес – це сукупність діянь, адже не завжди й не всі його суб'єкти зобов'язані вчиняти відповідні діяння системно й за погодженням одне з одним; виконавчий процес формально визначений – діяння суб'єктів виконавчого процесу врегульовані нормами права; діяння суб'єктів виконавчого процесу прямо або опосередковано спрямовані на примусове виконання рішення суду, іншого органу (посадової особи). Перспективними видаються й подальші наукові розробки тематики виконавчого процесу, його ознак, що сприятиме поглибленню наукового інструментарію науки виконавчого процесу зокрема та юридичної науки в цілому.

Список літератури:

1. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А. В. Матяко. Москва : Юристъ, 2001. 771 с.
2. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права : елементарний курс. Видання третє. Харків : Одисей, 2012. 432 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те видання, допов. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
4. Щербак С.В. Зміст виконавчого процесу. *Правовий вісник УАБС*. 2011. № 2 (5). С. 15–19.
5. Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник / за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Алерта, Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
6. Щербак С.В. Судові та виконавчі процедури в цивілістичному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 187–191.
7. Чумак О.О. Виконавче провадження та виконавчий процес: сучасний стан та перспективи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 582–588.
8. Гук Б.М. Проблеми дефініції поняття виконавчого провадження. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 101–106.
9. Макушев П.В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» ; Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя. 2017. 34 с.
10. Щербак С.В. Суб'єкти виконавчого процесу. *Вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 6. С. 35–38.
11. Чумак О.О. Суб'єктний склад виконавчого провадження. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2014. № 1 (06). С. 222–227.
12. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. В.І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

Sergiienko N.A. EXECUTIVE PROCESS (AS ACTIVITY): DEFINITION AND FEATURES

In the scientific article the problems of definition of executive process (as activity) have been explored, the features of executive process (as activity) have been determined. It has been stated, that executive process is not equal to executive procedure, but executive process and executive procedure are to be correlated for obtaining the legality of decisions' compulsory execution. For understanding the space of executive process, the author of scientific article offers to put attention to the definition of subjects of executive process. In the scientific article is stated, that the relations, that exist during practicing decisions' compulsory execution, are complex and different in their essence, the correlation of subjects of these relations are also complex. The author offers the classification of subjects of executive process that is as follows: I. Members of executive process: executors (government executors, private executors, executive groups as complex subjects); sides of executive process (debtor, creditor); prosecutor as the presenter of state interests. II. Subjects that facilitate the practicing of executive process: witnesses; policemen; representatives of guardianship and trusteeship bodies; banks; holders of property; operators of electronic trades and organizers of electronic trades, trades under fixed price; representatives of sides; experts; specialists; subject of evaluation-subjects of entrepreneurship; translators; subject, whose right of intellectual property have been violated – under the

executive documents for requisition and distraction property following art. 176, 177, 229 of the Criminal Code of Ukraine, art. 51-2 of The Code of Ukraine on administrative offences; courts. In the scientific article the author has stated that subjects of executive process correspond in a different manner; but the object of this correspondence can be generalized to decision' compulsory execution. In the scientific article, the author has offered the definition of executive process (as activity), that is as follow: complex of deeds of subjects of executive process that are regulated by legal norms directly or indirectly focused on compulsory execution of court decisions or decision of other bodies (post persons). The features of executive process (as activity) also have been determined in the scientific article.

Key words: *executive process (as activity), executive procedure, features of executive process (as activity), subjects of executive process, compulsory execution.*